

A *bel canto* énekstílus 1945 és 1965 között

1. Bevezetés

A *bel canto* a vokális előadóművészettörténet talán legerőteljesebb tradíciója. Gioacchino Rossini, Vincenzo Bellini és Gaetano Donizetti a *szép éneklést* az interpretáció középpontjába helyező operái, még ha népszerűségük csökkent is valamelyest a későbbi operai irányzatok a nemzetközi repertoárba való becsatlakozásával, de teljességgel sosem tűntek el az operaházak, zenés színházak műsoráról, a hanglez- és DVD-katalógusokból. S mivel a *bel canto* képezi napjainkig is a professzionális énekképzés alapját, nemcsak a zenehallgató közönség fordul érdeklődéssel a hang- és képfelvételek felé, de – mint azt zeneakadémiai oktatói munkám során tapasztalom – az énekelni tanuló fiatalok is rendszeresen folyamodnak ezekhez a felvételekhez interpretációs ötletekért.

Az online videómegosztó portálokon viszonylag könnyen hozzáférhető, nagy mennyiségű hang- és képfelvétel ugyanakkor számos kérdést felvet – beleértve több, nemcsak az interpretációra, de magára a médium hitelességére vonatkozó kérdést is –, amit a felhasználók ha fel is ismernek, akkor sem feltétlenül tudnak megválaszolni. S ha egy még nem elegendő tapasztalattal rendelkező énekes növendék nem kellő körültekintéssel fogadja be és nem próbálja helyükön értékelni a különböző interpretáció- és hangfelvétel-történeti korszakban készült hangdokumentumokat, az szélsőséges esetben messzire ható következményekkel járhat, stílusismeretet érintő félreértésekhez vezethet.

Idevonatkozó – különösen magyar nyelven is elérhető – szakirodalom hiányában érdemes tehát vizsgálni, hogyan viszonyultak a *bel canto* énekstílushoz a zenetörténet egyes időszakaiban, mikor hogyan értelmezték (ha egyáltalán értelmezték) az erre irányuló forrásokat. Az Új Nemzeti Kiválóság Program „Tudománnyal fel!” Felsőoktatási Posztdoktori Kutatói Ösztöndíjának támogatásával a 2020–2021-es tanév folyamán a *bel canto* énekstílus nemzetközi történetének egyik legfontosabb korszakával, az 1945 és 1965 közti két évtizeddel tervezek foglalkozni.

A vizsgált korszak – melyet a *bel canto* repertoár reneszánszaként tart számon a szakirodalom – több szempontból is jelentősnek minősül. Ekkorra már lecsengett a *verismo* és a hozzá kapcsolódó énekstílus a 19. századi *bel canto* énekkultúrára nézve végzetesnek bizonyult divathulláma. A második világháború után egy jelentős, mai napig is népszerű operaénekes generáció karrierje indulhatott meg, köztük találjuk a *bel canto* repertoár számos kitűnő énekesét (Victoria de los Ángeles, Maria Callas, Rosanna Carteri, Anita Cerquetti, Leyla Gencer, Beverly Sills, Antonietta Stella, Joan Sutherland, Renata Tebaldi, Virginia Zeani, Luigi Alva, Carlo Bergonzi, Franco Corelli, Nicolai Gedda, Juan Oncina, Giuseppe di Stefano stb.). Interpretációikra – melyek élő és stúdiófelvételeken egyaránt tanulmányozhatók – sokan a mai napig mérceként, a *bel canto* ideális megvalósításaként tekintenek. Miközben ez a korszak abban a tekintetben is különleges, hogy a régizene-mozgalom ekkor még nem érintette az operai előadóművészetet, a régi énektraktátusok vizsgálata legfőljebb a zenetudósokat foglalkoztatta, az operajátszás gyakorlati szakemberei ezekkel ritkán kerültek kapcsolatba.

2. Célkitűzés

Kutatásom alapvetően háromféle forrás vizsgálatára épül: hangfelvételek elemzése, hangfelvételek korabeli recenzióinak értékelése és a *bel canto* korabeli szakirodalmának feldolgozása segítségével keresem a választ arra a kérdésre, hogy miben különbözött a vizsgált korszak énekesinek interpretációja a megelőző korszakok énekesei, illetve az őket követő, már a *Historically Informed Performance* (HIP) ideája által befolyásolt énekművészek előadói stílusától. E kérdések megválaszolásával körülhatárolhatóvá válik az 1950-es évek *bel canto* énekstílusa.

Az 1945 és 1965 közti évek operai interpretációja jól dokumentált, amiben fontos szerepet játszott a hangrögzítéstechnika fejlődése. A korszak kezdetén kezdett elterjedni a hosszanjátszó (Long Play, LP) hanglemez, ami hosszabb, egybefüggő operajelenetek felvételét és lejátszását is lehetővé tette, így az összes népszerű operából új felvétel készült, a legnépszerűbbekből akár évente, különböző előadókkal. A vizsgált korszak és repertoár emblematikus alakja Maria Callas. Személyéről és hangfelvételeiről nagy számban születtek már értekező és ismeretterjesztő írások, a Warner Classics lemezkiadó külön honlapot szentel az ő felvételeinek (<http://www.maria-callas.com/en/>). Noha az ő jelentősége mind az egyetemes operaéneklés-történet, mind specifikusan a *bel canto* repertoár szempontjából vitathatatlan, a kutatást nem kívánom csupán az ő személyére és interpretációjára szűkíteni. S bár tisztában vagyok vele, hogy a *bel canto* kifejezés nemcsak énekstílust, hanem énektechnikát – sőt zeneszerzői stílust (repertoárt) is – jelöl, a tervezett kutatás keretein belül kizárólag az előadói stílussal kívánok foglalkozni.

3. A kutatási eredmények ismertetésének tervei

A kutatási eredményeket egyrészt írott publikációkban tervezem ismertetni. Fontosnak tartom ugyanakkor a gyakorlati alkalmazást is, amire az opera tanszakos növendékekkel való interaktív, kísérletező szellemű együttműködés ad lehetőséget. Ebből a növendékek előadói szabadságot, kreativitást tanulhatnak, míg számomra jobban megismerhetővé válik a vizsgált jelenségek előadói háttere. Kutatásaimat hosszabb távon egy operai énekstílus-történeti könyvben szeretném majd összefoglalni, e könyv a Zeneakadémia operai stílustanulmányok kurzusának tankönyvéül is szolgálhat.

4. Feladat- és ütemterv

Kutatásom írott és hangzó források feldolgozásával és elemzésével jár. A hangfelvétel-analízist magyarországi és – az utazási lehetőségek függvényében – külföldi magán- és közgyűjteményekben meglévő hangfelvételek alapján végzem.¹ A vokális teljesítmény elemzésekor – ahogy arra a tanítás során növendékeimet is ösztönözöm – arra összpontosítok, hogy milyen interpretációs eszközöket használ az előadóművész, milyen stílusjegyeket lehet leszűrni az előadásából, s ezek milyen viszonyban állnak stílustörténeti ismereteinkkel. Tudatosan igyekszem elkerülni a „jó” és „nem jó”, illetve „tetszik” és „nem tetszik” kategóriák mentén megfogalmazott értékítéletet, különösen, ha abban az előadó – esetleg történeti – énektechnikai jellegzetességei befolyásoló tényezőként léphetnek fel.

A hangfelvételek korabeli esztétikai értékelésére, a gramofonszaklapokban megjelent lemezkritikákra ugyanakkor forrásként tekinthetünk: ezekből ugyanis a korszak stílusfelfogására vonatkozó információkat nyerhetünk. Maria Callas esetében ráadásul részletes, annotált hangfelvételjegyzék is rendelkezésünkre áll, amelynek megállapításait az egykorú kritikákkal és mai véleményünkkel is érdemes ütköztetni.

A vizsgált korszak *bel canto* szakirodalmának (lásd az irodalomjegyzékben) feldolgozása hasonlóképpen fontos tanulságokkal szolgálhat. Nem célja kutatásomnak e művek minősítése, ugyanakkor a bennük megfogalmazott elvek kritikai igényű vizsgálata, a *HIP* korának sztenderdjeivel való ütköztetése szükséges lehet.

¹ A tervezett kutatási helyszínek – utazási és hozzáférési lehetőség függvényében –: Budapest (a Zeneakadémia Hangtára, OSZK Zeneműtára, Marton-Bajnai Gyűjtemény), Róma (Istituto Centrale per i Beni Sonori ed Audiovisivi), Notzingen (Michael Seil operai hangfelvételarchívuma), Bécs (Gesellschaft für Historische Tonträger archívuma), Bern (Hochschule der Künste Bern, Ehrenreich Collection), London (British Library Recorded Sound Collection).

A *HIP* még egy szempontból játszik fontos szerepet a tervezett kutatás során: jelenlegi ismereteim szerint Joan Sutherland *The Art of the Prima Donna* című LP-albumai (London Records, 1961) voltak az első olyan hanglemezek, amelyeken egy operaénekes az előadott *bel canto* áriákhoz azok híres 19. századi előadóinak nevét párosította. Érdemes megvizsgálni, hogy ez valóban jelent-e valamiféle viszonyulást, vagy inkább csak reklámcélú, figyelemfelkeltő gesztus. Ugyanebből a szempontból érdemes a vizsgálatra Anghela Gheorghiu *Homage to Maria Callas* című albuma (Warner, 2011) is.

5. Vállalások

I. kötelező:

- A kutatás (rész)eredményeit bemutató tanulmány a *Magyar Zene*, a *Studia Musicologica* vagy a *Gramofon* folyóiratban
- Előadás a Zeneakadémia Új Nemzeti Kiválóság Program zárókonferenciáján
- Előadás magyar, vagy nemzetközi tudományos konferencián, lehetőség szerint operaénekes személyes közreműködésével, 2021 tavaszán/nyarán

II. nem kötelező:

- Workshop-jellegű munka a Zeneakadémia opera szakos hallgatóival

6. Összegzés

A tervezett kutatás amellett, hogy egy zenetudományi módszerekkel eddig nem vizsgált hangfelvétel-repertoárral foglalkozik, az interpretációtörténeti kutatások egy általában elhanyagolt időszakára, az 1945 és 1965 közti két évtizedre fókuszál. Kutatási eredményeim hozzáférhetővé tételével remélem, hogy tudok segíteni a Zeneakadémia opera szakos növendékeinek abban, hogy jobban tudjanak tájékozódni a *bel canto* repertoárból hozzáférhető hangfelvételek között. A vizsgálódás magyar zenetörténeti tanulságokkal is járhat, hiszen nemzetközi kontextusba helyezi a korabeli magyar énekesek *bel canto* interpretációját. Tervezett kutatásom az oktatási és – lehetőség szerint – doktori témavezetői tevékenységemben közvetlenül, hosszabb távon pedig egy operaéneklés-történeti könyv, tankönyv formájában hasznosul.

7. Fontosabb irodalomjegyzék

- Addison, A. R.: „Bel Canto”, *The Musical Times* No. 1376 (1957. október), 560.
- Ardoin, John: *The Callas Legacy. Revised Edition*. London: Duckworth, 1995.
- Brand-Seltei, Erna: *Belcanto. Eine Kulturgeschichte der Gesangskunst*. Wilhelmshaven: Heinrichshofen's Verlag, 1972.
- Celletti, Rodolfo: *A History of Bel Canto*. ford.: Frederick Fuller. Oxford: Clarendon Press, 2001.
- Fodor Géza: „Bel canto-operák a verismo korában”, *Muzsika* XLV/8 (2002. augusztus): 30–35.
- Gardner, R. Bruce: „A Bel Canto Debate”, *Music Educators Journal* LX/1 (1973. szeptember): 7–10.
- Grasso Caprioli, Leonella: „Singing Rossini”, in: Emanuele Senici (ed.): *The Cambridge Companion to Rossini*. Cambridge: Cambridge University Press: 2004. 187–203.
- Harris, Kenn: *Renata Tebaldi: an Authorised Biography*. New York: Drake Publishers, 1974.
- Kesting, Jürgen: *Die großen Sänger*. 4 Bde. Kassel: Bärenreiter, 1998.
- Major, Norma: *Joan Sutherland* [s.l.]: Thistle Publishing, 2013.
- Potter, John – Sorrell, Neil: *A History of Singing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Reid, Cornelius: *Bel canto: Principles and Practices*. New York: Music House, 1950.
- von Buchau, Stephanie: „Bonyngé on Bel Canto”, *Opera News*, 58/9 (1993–4), 14–16.